

УДК 81'42:81'37

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/91-2-27>

Ірина ОЛЕКСАНДРУК,
orcid.org/0000-0003-2701-1714

доктор філософії,
молодший науковий співробітник
Інституту мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України
(Київ, Україна) ira_oleksandruck@ukr.net

МОВНА СИТУАЦІЯ В ЗСУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОГО ОПИТУВАННЯ 2025 РОКУ)¹

Статтю присвячено проблемі аналізу сучасної мовної ситуації в Збройних Силах України. Дослідження здійснено на основі соціолінгвістичного опитування військових, проведеного у червні 2025 року в межах наукового проекту «Мова української армії: учора, сьогодні, завтра».

Метою дослідження є виявлення та аналіз особливостей мовної ситуації у Збройних Силах України в умовах повномасштабного вторгнення на основі соціолінгвістичного опитування. В опитуванні взяли участь 100 респондентів. Серед них 68% становили особи віком від 30 до 50 років, 22% – до 30 років і 10% – понад 50 років. Більшість із них – чоловіки (85%), тоді як жінки становили 15%. За рівнем освіти: 55% мали середню освіту, а 45% – вищу.

В анкеті було запропоновано запитання, що стосувалися: мови дитинства, мови навчання, рівня володіння українською мовою, особливостей спілкування в офіційній та неофіційній обстановці, випадків перемикавання мовного коду (зокрема, якою мовою респондент відповідає у разі звернення російською), впливу армії на мовний вибір, можливих змін у користуванні мовами після служби порівняно з періодом до повномасштабного вторгнення, а також вибору мови в майбутньому.

З'ясовано, що в офіційних ситуаціях більшість військовослужбовців (69%) спілкуються українською мовою, тоді як у неофіційних – частіше допускають змішане мовлення або російську. Результати опитування засвідчили, що для 60% респондентів служба в армії не мала істотного впливу на використання мов, тоді як 40% відзначили зростання частоти використання української мови. Водночас переважна більшість респондентів (80%) вважає, що українська армія повинна використовувати українську мову, тоді як для 20% опитаних питання мовного вибору не має особливого значення. За результатами опитування, більшість респондентів використовують українську мову не лише в офіційному спілкуванні в армії, а й у повсякденних ситуаціях, а також хочуть, щоб у майбутньому Україна була переважно українськомовною. Це свідчить про усвідомлення значення української мови як державної та як важливого засобу відмежування від ворога.

Ключові слова: мова армії, мовна ситуація, соціолінгвістичне опитування, українська мова.

Iryna OLEKSANDRUK,
orcid.org/0000-0003-2701-1714

PhD,
Junior Researcher
O.O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) ira_oleksandruck@ukr.net

LANGUAGE SITUATION IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE (BASED ON THE RESULTS OF THE 2025 SOCIOLINGUISTIC SURVEY)

The article is devoted to the problem of analyzing the current language situation in the Armed Forces of Ukraine. The study was conducted on the basis of a sociolinguistic survey of military personnel carried out in June 2025 as part of the research project «The Language of the Ukrainian Army: Yesterday, Today, Tomorrow».

The purpose of the study is to identify and analyze the peculiarities of the linguistic situation in the Armed Forces of Ukraine in the context of a full-scale invasion based on a sociolinguistic survey. 100 respondents took part in the survey. Among them, 68% were aged between 30 and 50, 22% were under 30, and 10% were over 50. Most of them were men (85%), while women accounted for 15%. In terms of education, 55% had secondary education and 45% had higher education.

The questionnaire included questions concerning: the language of childhood, the language of education, the level of proficiency in Ukrainian, the peculiarities of communication in formal and informal settings, instances of language code switching (in particular, which language the respondent uses when addressed in Russian), the influence of the army on

¹ Статтю підготовлено в межах наукового проекту «Мова української армії: учора, сьогодні, завтра» (державний реєстраційний номер 0125U001288 від 20.02.2025).

language choice, possible changes in language use after service compared to the period before the full-scale invasion, and language choice in the future.

It has been established that in official situations, most military personnel (69%) communicate in Ukrainian, while in informal situations, they more often use mixed speech or Russian. The survey results showed that for 60% of respondents, military service had no significant impact on language use, while 40% noted an increase in the frequency of Ukrainian language use. At the same time, the vast majority of respondents (80%) believe that the Ukrainian army should use the Ukrainian language, while for 20% of those surveyed, the question of language choice is not particularly important. According to the survey results, most respondents use Ukrainian not only in official communication in the army, but also in everyday situations, and want Ukraine to be predominantly Ukrainian-speaking in the future. This demonstrates an awareness of the importance of the Ukrainian language as the state language and as an important means of distancing oneself from the enemy.

Key words: army language, language situation, sociolinguistic survey, Ukrainian language.

Постановка проблеми. В умовах війни мова відіграє роль не лише засобу комунікації, пізнання, передачі інформації, а й виконує функцію відмежування від ворога, стає потужним засобом впливу на формування прагнення до боротьби, символом національної єдності. Як слушно зазначає О. О. Тараненко, в українському військовому середовищі під час воєнного протистояння з Росією, особливо з 2022 року, наочно простежується зростання значення української мови не тільки як засобу спілкування, а й як маркера національно-державної належності мовця, тобто ідентифікаційної функції – її дедалі ширше використання серед «своїх» для відмежування від «чужих» (надто в умовах поганої видимості, зокрема в темну пору доби тощо, оскільки військова камуфляжна форма бійців з обох сторін дуже подібна і спілкування російською мовою могло б призводити до небажаного сплутування) (Тараненко, 2024, с. 76).

Таким чином, дослідження мовної ситуації в межах комунікативного середовища Збройних Сил України надзвичайно важливе, особливо для виявлення ролі мови як інструмента ідентифікації, безпеки та національної єдності.

Аналіз досліджень. Особливості функціонування української мови у воєнний час досліджували мовознавці Б. М. Ажнюк (Ажнюк, 2024), О. О. Тараненко (Тараненко, 2024), В. М. Бріцин (Бріцин, 2024), О. І. Михальчук (Михальчук, 2024) та ін. Праці, присвячені особливостям мовної поведінки українців після повномасштабного вторгнення, охоплюють різні аспекти соціолінгвістичного аналізу. Так, зміни мовної поведінки українців, спричинені повномасштабним вторгненням, досліджували на основі анкетування Л. Л. Белей, О. В. Ровняк (Белей, Ровняк, 2023). І. М. Цар вивчала особливості мовної поведінки київської молоді під час російсько-української війни (Цар, 2024), О. В. Подвойська вивчала загальну мовну ситуацію (Подвойська, 2024) та ін.

Метою статті є виявлення та аналіз особливостей мовної ситуації у Збройних Силах України

в умовах повномасштабного вторгнення на основі соціолінгвістичного опитування.

Виклад основного матеріалу. Ставлення соціуму до мови є важливим чинником збереження або зміни мовної ситуації. Зміна у ставленні населення до мови може спричинити зміни у його мовній поведінці, а відтак може вплинути на мовну ситуацію (Масенко, 2010, с. 107). За визначенням Л. Т. Масенко, мовна ситуація – це сукупність форм існування однієї мови або сукупність мов, які використовують в межах певних географічних регіонів чи адміністративно-політичних утворень для забезпечення комунікативних потреб (Масенко, 2010, с. 106).

Для дослідження мовної ситуації в армії у червні 2025 року ми провели соціолінгвістичне опитування серед військовослужбовців у межах наукового проєкту «Мова української армії: учора, сьогодні, завтра». В опитуванні взяли участь 100 респондентів – мешканці різних регіонів України (переважно Київщина). З них 68% віком від 30 до 50 років, 22% – до 30 років і 10% – понад 50 років. Більшість респондентів – чоловіки (85%), тоді як жінки становили 15%. 55% опитаних зазначили, що мають середню освіту, 45% – вищу (див. табл. 1).

Усі опитані визначили себе як українці за національністю, проте відповіді на запитання про рідну мову виявили певну мовну розмаїтість. Згідно з даними опитування, 84% вважають українську мову рідною, а 12% – російську, 4% опитаних назвали рідною і українську, і російську

Таблиця 1

Вік	
до 30 років	22%
від 30 до 50 років	68%
понад 50 років	10%
Стать	
чоловіки	85%
жінки	15%
Освіта	
середня	55%
вища	45%

(див. рис. 1). Водночас 20% російськомовних вважають своєю рідною українську мову.

Рис. 1.

На запитання «Якою була мова навчання в школі?» більшість респондентів зазначили «українська» – 74%, 22% – «російська», лише 4% вказали дві мови – «і українська, і російська». 70% опитаних на запитання «Якою була Ваша перша мова (в ранньому дитинстві)?» відповіли «українська», 29% – «російська», 1% – «не знаю». Ці запитання дали змогу простежити вплив початкового мовного середовища на вибір мови (див. рис. 2).

Рис. 2.

Переважає більшість опитаних на запитання «Наскільки Ви володієте українською мовою» відповіли «добре» (83%), значно менше «середньо» (16%), зовсім мало – «слабо» (1%) (див. рис. 3).

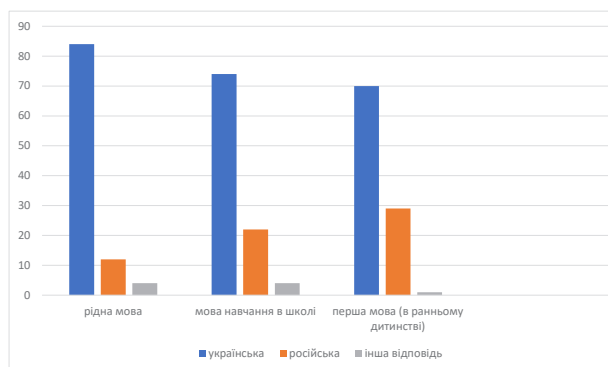

Рис. 3.

Більшість опитаних, які оцінили свій рівень володіння українською мовою як «добре», зазначили українську як мову навчання в школі. Серед тих, хто визначив рівень володіння українською мовою як «середньо», 9% зазначили, що навчалися російською, а ще 9% вказали, що в ранньому дитинстві їхньою мовою була російська. Отримані результати свідчать про важливий зв'язок між мовним середовищем у дитинстві та школі і рівнем володіння мовою в дорослому віці.

На запитання «В армії якою мовою Ви говорите в офіційній обстановці?» 88% опитаних відповіли «українською», «переважно російською» – 0%, «і українською, і російською» – 12%. Водночас на запитання «В армії якою мовою Ви говорите в неофіційній обстановці?» відповіді були такі: «українською» – 69%, «російською» – 4%, «і українською, і російською» – 27%. Отже, в офіційних ситуаціях більшість військовослужбовців спілкуються українською мовою, тоді як у неофіційних – частіше допускають змішане мовлення або російську (див. рис. 4).

Рис. 4.

Результати опитування показали, що для 60% респондентів служба в армії не мала істотного впливу на використання мов, тоді як 40% зазначили, що стали більше говорити українською мовою (див. рис. 5).

Чи вплинула армія на Ваше користування мовами?

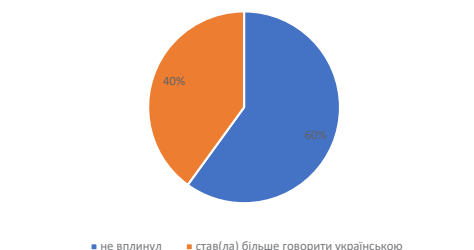

Рис. 5.

З-поміж респондентів, які зазначили, що рідною мовою та мовою навчання в школі була російська, 83% вказали, що під впливом армії стали

більше говорити українською, тоді як 17% відповіли, що змін не відбулося. 75% тих, хто вважає рідною мовою українську, але мова навчання у школі була російська, зазначили, що стали більше розмовляти українською. Якщо рідна мова була українська, мова навчання в школі та перша мова (в ранньому дитинстві) – російська, то 80% цієї групи вказали, що стали більше говорити українською мовою. У випадку, якщо лише мова навчання в школі була російська, 44% опитаних відповіли, що стали більше говорити українською мовою, а 56% зазначили, що армія не вплинула на вибір мови. 67% респондентів, які вважають рідною українську, але мовою навчання та дитинства вказали дві мови – і українську, і російську, зазначили, що стали частіше користуватися українською. Отже, отримані результати свідчать, що служба в армії сприяє більшому використанню української мови як офіційної мови у військовому середовищі.

83% опитаних, для яких рідною та мовою навчання в школі була російська, відповіли, що під час служби в армії стали більше говорити українською, тоді як 17% вказали на відсутність таких змін. Серед тих, хто зазначив, що рідною та мовою навчання в школі була українська, але перша мова (в ранньому дитинстві) – російська, 44% вказали, що служба в армії сприяла збільшенню використання української мови, тоді як 56% не помітили змін. Водночас 67% опитаних, які вказали, що рідна мова була українська, а мова навчання в школі та перша мова (у ранньому дитинстві) українська і російська, зазначили, що армія не вплинула на їхнє користування мовами, а 33% відзначили, що стали більше розмовляти українською мовою.

На запитання «Якщо до вас звертаються російською Ви відповідаєте?» 45% респондентів зазначили – «українською», 9% – «російською», 46% – «буває і так, і так». Більшість опитаних, які вказали, що мова навчання в школі була російська і перша мова (в ранньому дитинстві) також російська, зазначили, що коли до них звертаються російською, вони відповідають російською, або ж і російською, і українською. Якщо ж лише мова навчання, або перша мова (в ранньому дитинстві) була українська, опитувані вказали, що намагаються відповідати українською. Отримані результати підтверджують вплив мови навчання в школі та першої мови (в ранньому дитинстві) на подальший вибір мови.

Переважна більшість респондентів (80%) вважає, що українська армія повинна використовувати українську мову, тоді як для 20% опитаних питання мовного вибору не має особливого значення (див. рис. 6).

Якою мовою, на Ваш погляд, має говорити українська армія?

■ українською ■ не має значення

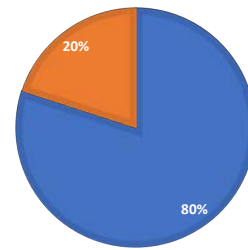

Рис. 6.

На запитання «Хто найбільше впливає (вплинув) на те, якою мовою Ви говорите?» 62% респондентів відповіли «батьки, брати й сестри, члени сім'ї», 12% зазначили, що ніхто не вплинув, 10% – «друзі, знайомі», 5% – «командири, побратими в армії», 3% вказали «війна». Крім цього, траплялися відповіді «патріотизм» і «всі». Отже, на мовний вибір опитаних найбільший вплив мали сім'я та найближче оточення, тоді як роль армії виявилася меншою. На запитання «Як Ви вважаєте, чи зміниться Ваше користування мовами після армії, порівняно з доармійським життям?» 20% опитаних відповіли – «говоритиму тільки українською», 20% – «більше говоритиму українською», 60% – «особливо не зміниться» (див. рис. 7).

Як Ви вважаєте, чи зміниться Ваше користування мовами після армії порівняно з доармійським життям?

■ особливо не зміниться ■ говоритиму тільки українською ■ більше говоритиму українською

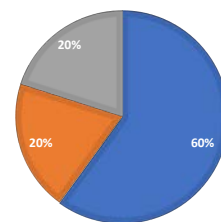

Рис. 7.

50% опитаних відзначили, що в армії стало більше української мови порівняно з періодом до повномасштабного вторгнення, 27% зазначили, що особливих змін не відбулося, 18% вказали, що стало значно більше української мови, 5% – «не знаю».

За результатами опитування, більшість респондентів хотіли б, щоб у майбутньому Україна була переважно українськомовною (85%), 10% зазначили «без особливих змін (як тепер)», 5% – «тільки українськомовною».

Як Вам здається, чи стало більше української мови в армії порівняно з періодом до повномасштабного вторгнення рф?

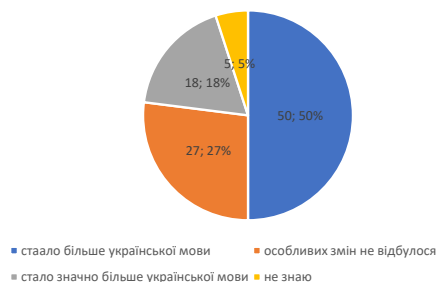

Рис. 8.

Висновки. Отримані результати соціолінгвістичного опитування засвідчують, що армія виступає важливим середовищем мовної соціалізації та формування мовного досвіду. Значна частина респондентів, для яких російська мова була рідною або мовою навчання в школі, відзначила зростання використання української мови в ЗСУ. Більшість військовослужбовців спілкуються українською мовою не лише в офіційній, а й в неофіційній обстановці, а також хочуть, щоб у майбутньому Україна була переважно українськомовною, що свідчить про усвідомлення значення державної мови як чинника національної ідентичності та єдності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажнюк Б. Семіотичне конструювання публічного простору: війна і мова. Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго. 2024. С. 88–122.
2. Белей Л., Ровняк О. Зміна мовної поведінки українців унаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Мовознавство. 2023. № 5. С. 3–39.
3. Бріцин В. Мова в час війни: функціонування й мовні проскрипції. Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго. 2024. С. 123–189.
4. Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики. Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ : Києво-Могилянська академія, 2010. 242 с.
5. Михальчук О. Мова і територія: соціолінгвістичні параметри мовної ідентичності. Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго. 2024. С. 411–453.
6. Подвойська О. Мовна ситуація під час російсько-української війни. *Studia methodologica*. Тернопіль: Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 57. С. 29–39.
7. Тараненко О. Російсько-українська війна і українська мова. Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго. 2024. С. 12–87.
8. Цар І. М. Мовна поведінка київської молоді під час російсько-української війни. *Українська мова*. 2024. № 3. С. 76–89.

REFERENCES

1. Azhniuk B. (2024) Semiotyczne konstruowanie publicznego przestrzeni: wojna i język. [Semiotic Construction of Public Space: War and Language]. *Mowa i wojna: dynamika mownego systemu i mowna polityka*. Kyiv : Wydawniczy dim Dmytra Buraho. 2024. 88–122. [in Ukrainian].
2. Belei L., Rovniak O. (2023) Zmiana mownego povedinky ukraintsiw unaslidok povnomasshtabnoho vtorhnnennia Rosii v Ukrainu. [Changes in the Language Behavior of Ukrainians as a Result of the Full-Scale Russian Invasion of Ukraine]. *Movoznavstvo*. 2023. 5. 3–39. [in Ukrainian].
3. Britsyn V. (2024) Mowa v chas viiny: funktsionuvannia y movni proskryptsii. [Language in Wartime: Functioning and Linguistic Proscriptions]. *Mowa i viina: dynamika mownego systemu i mowna polityka*. Kyiv : Wydawniczy dim Dmytra Buraho. 2024. 123–189. [in Ukrainian].
4. Masenko L. T. (2010). *Narysy z sotsiolingvistyky*. [Essays on sociolinguistics]. Natsionalnyi universytet «Kyievo-Mohylianska akademiia». Kyiv : Kyievo-Mohylianska akademiia, 2010. 242. [in Ukrainian].
5. Mykhalchuk O. (2024) Mowa i terytoriia: sotsiolingvistychni parametry mownoi identychnosti. [Language and territory: sociolinguistic parameters of linguistic identity]. *Mowa i viina: dynamika mownego systemu i mowna polityka*. Kyiv : Wydawniczy dim Dmytra Buraho. 2024. 411–453. [in Ukrainian].
6. Podvoiska O. (2024) Mowna sytuatsiia pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny. [The language situation during the Russian-Ukrainian war]. *Studia methodologica*. Ternopil: Wydawniczy dim «Helvetyka», 2024. 57. 29–39. [in Ukrainian].
7. Taranenko O. (2024) Rosiisko-ukrainska viina i ukrainska mowa. [The Russian-Ukrainian War and the Ukrainian Language]. *Mowa i viina: dynamika mownego systemu i mowna polityka*. Kyiv : Wydawniczy dim Dmytra Buraho. 2024. 12–87. [in Ukrainian].
8. Tsar I. M. (2024) Mowna povedinka kyivskoi molodi pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny. [The linguistic behavior of Kyiv youth during the Russian-Ukrainian war]. *Ukrainska mowa*. 2024. 3. 76–89. [in Ukrainian].

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 29.10.2025

Дата публікації: 24.11.2025